

Diszpon

É R T E K E Z É S E K
A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJÁ A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTITKÁR.

VIII. KÖTET. V. SZÁM. 1879.

EMLÉKBESZÉD
PÁZMÁNDI HORVÁT ENDRE

1839-ben ELHÚNYT R. T. FÖLÖTT.

A SZÜLETÉSE SZÁZADIK ÉVFORDULÓJÁN, PÁZMÁNDON RENDEZETT
ÜNNEPÉLYEN,

AZ AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

TARTOTTA

SZÁSZ KÁROLY

R. TAG.

— Árs 10 kr. —

BUDAPEST, 1879.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

É R T E K E Z É S E K

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. 1867—1869.

I. Solon adótörvényéről. Télfy Ivántól. 1867. 14 l. Ára 10 kr. — II. Adalékok az attikai törvönkönyvhöz. Télfy Ivántól. 1868. 16 l. 10 kr. — III. A legújabb magyar Szentírásról. Tárkányi J. Bélától. 1868. 30 l. 20 kr. — IV. A Nibelung-ének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. Szász Károlytól. 1868. 20 l. 10 kr. — V. Tudománybeli hátramaradásunk okai, ezek tekintetéből Akadémiánk feladása Toldy Ferencztől. 1868. 15 l. 10 kr. — VI. A keleti török nyelvéről. Vámbéry Armintól. 1868. 18 l. 10 kr. — VII. Geleji Katona István főleg mint nyelvész. Imre Sándortól. 1869. 98 l. 30 kr. — VIII. A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. Bartalus Istvántól. Hangjegyekkel. 1869. 184 l. 60 kr. — IX. Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. (1. Sztárai Mihálynak eddig ismeretlen szindarabjai 1550—59.—2. Egy népirodalmi emlék 1550—75-ből. — 3. Baldi Magyar-Olasz Szótárkája 1583-ból. — 4. Báthory István országbíró mint író. — 5. Senczi Molnár Albert 1574—1633). Toldy Ferencztől. 1869. 176 l. — X. A magyar bővített mondat. Brassai Sámuelről. 1870. 46 l. 20 kr. — XI. Jelentés a felső-austriai kolostoroknak Magyarországot illető kéziratai- és nyomtatványairól. Bartalus Istvántól. 1870. 43 l. 20 kr.

Második kötet. 1869—1872.

I. A Konstantinápolyból legújabbban érkezett négy Corvin-codexről. Mátray Gábor l. tagtól. 1870. 16 l. 10 kr. — II. A tragikai felfogásról. Székfoglaló. Szász Károly r. tagtól. 1870. 32 l. 20 kr. — III. Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. Joannovics Gy. l. tagtól. 1870. 43 l. 20 kr. — IV. Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. Finaly Henrik l. tagtól. 1870. 47 l. 20 kr. — V. Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népnyelv. Télfy Iván lev. tagtól. 1870. 23 l. 20 kr. — VI. Q. Horatius satirái (Ethikai tanulmány). Székfoglaló. Zichy Antall l. tagtól. 1871. 33 l. 20 kr. — VII. Újabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez (I. Magyar Pál XIII. századbeli kanonista. II. Margit kir. hercegnő, mint ethikai író. III. Baldi Bernardin magyar-olasz szó tárka 1582-ből. Második közlés IV. Egy XVI. századbeli növénytani névtár XVII. és XVIII. századbeli párhuzamokkal. V. Akadémiai eszme Magyarországon Besenyei elött) Toldy Ferencz r. tagtól. 1871. 124 l. Ára 40 kr. — VIII. A sémi magánhangzókról és megjelölésök módjairól. Gr. Kun Géza lev. tagtól. 1872. 59 l. 20 kr. — IX. Magyar szófejtégetések. Szilády Áron l. tagtól. 1872. 16 l. 10 kr. — X. A latin nyelv és dialektusai. Székfoglaló. Szénássy Sándor l. tagtól. 1872. 114 l. 20 kr. — XI. A defferekről. Szilády Áron lev. tagtól. 1872. 23 l. 20 kr. — XII. Emlébeszéd Árvay Gergely felett. Szvorényi József lev. tagtól. 1872. 13 l. 10 kr.

Harmadik kötet. 1872—1873.

I. Commentator commentatus. Tárlozatok Horatius satiráinak magyarázó ntán. Brassai Sámuel r. tagtól. 1872. 109 l. 40 kr. — II. Apáczai Cséri János Barczai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében Szabó Károly r. tagtól. 1872. 18 l. 10 kr. — III. Emlébeszéd Bitnitz Lajos felett. Szabó Imre l. tagtól. 1872. 18 l. 10 kr. — IV. Az első magyar társadalmi regény. Székfoglaló. Vadnai Károly l. tagtól. 1873. 64 l. 20 kr. — V. Emlébeszéd Engel József felett. Finaly Henrik l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VI. A finn költészetéről, tekintettel a magyar ösköltészetre. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1873. 135 l. 40 kr. — VII. Emlébeszéd Schleicher Ágost. külső l. tag felett. Riedl Szende l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VIII. A nemzetiségi kérdés az araboknál. Dr. Goldziher Ignácztól. 1873. 64 l. 30 kr. — IX. Emlébeszéd Grimm Jakab felett. Riedl Szende l. tagtól. 1873. 12 l. 10 kr. — X. Adalékok Krim történetéhez. Gr. Kun Géza l. tagtól. 1873. 52 l. 20 kr. — XI. Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön ragozásának. Riedl Szende l. tagtól. 51 l. 20 kr.

EMLEKBESZÉD

PÁZMÁNDI HORVÁT ENDRE

1839-ben ELHÚNYT R. T. FÖLÖTT.

A SZÜLETÉSE SZÁZADIK ÉVFORDULÓJÁN, PÁZMÁNDON RENDEZETT
ÜNNEPÉLYEN,

AZ AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

TARTOTTA

SZÁSZ KÁROLY

R. TAG.

BUDAPEST, 1879.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

Budapest, 1879. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

Emlékbeszéd Pázmándi Horvát Endre fölött.

(Egyszersmind fölolvastatott a m. t. Akadémia 1879. jún. 30.
tartott ülésében is.)

Régi tartozást ró le, régi mulasztást pótol a m. tud. Akadémia, midőn legelső választottai s legrégibb koszorúsai egyikének már negyven év óta nyugvó porait, egy fenkölt lelkű főpap, méltóságos Nogáll Károly győri székes-egyházi kanonok, pápóczi prépost s ozerói választott püspök úr meghívására — fölkeresve, már-már az örök feledés alaktalan ködébe merült szellemének egy újabb nemzedék emlékébe idézéséhez maga is egy szózattal járúl. — Vajha erősebb ajakra bizhatta volna e szózatot az enyímnél, ki magam is csak e késő nemzedék fia vagyok; gyügyögő kis gyermek levén még akkor, mikor az ő kemény húru lantján megzendült vala az erőteljes hang:

Férfiat énekelek, ki hadával Volga türemlő
Habjain átkelvén, Etelének hajdani földjét
Nemzeteket leverő harczokkal visszaszerezte,
És az erős magyarok birodalmát, fegyvere élén,
Négy folyamok körülött alkotta örökre valóvá —

s iskolás fiu, mikor a hir, kevesebb zajjal mint várni lehetett volna, s visszhangot csak itt-ott, és alig költve, járta be az országot, hogy Pázmándi Horvát Endre, az Árpád koszorúzott költője, 1839. márczius hó 7-én, az örök álmra hűnyta be szemét, pázmándi magányában.

Mert, tisztelt gyülekezet, Horvát Endre nevét emlékbeszéd nem üllötte az Akadémiában; s a negyven év alatt, mióta sirja behantoltatott, nem jutott egy óra az ő emlékezetének. Munkálkodását előbb sűrűn fel-feltűnedező, majd egyre gyérülő nyomok jelölik az Akadémia évkönyveinek első köteteiben; s bizonyos, majdnem szándékosnak látszó mellőzés hideg

szellelte csap meg, mikor halálát egyszerűen jelentve, hagyatékát szárazan fölemlítve, s szónoki emlékezés helyett — mely a kiválóbb érdemű s nagyobb fényű elhunyt tagok egyikétől sem tagadtatott meg — őt csak fél lapnyi életrajzi toldalékkal látjuk ¹⁾ — levéltárba téve inkább, mint megtisztelve.

Pázmándi Horvát Endre a közt a 23. közt volt, a kiket az alakuló Tudós Társaság igazgató-tanácsa legelőször nevezte ki rendes tagokul, 1830. november 17-én. ²⁾ Az új életre ébredt szépirodalom s a még gyér magyar tudományosság elismert, legkiválóbb jelesei valának azok. A nyelv- és széptudományi osztály három helybeli s négy vidéki rendes taggal alakított meg — s Horvát Endre a harmadik helyet foglalta el az utóbbiak között — Kisfaludy Károly, Vörösmarty és Schedel (Toldy) voltak a helybeliek; a vidékiek közt a két első helyet Kisfaludy Sándor és Kölcsény, a negyediket Guzmics Izidor foglalta el. — A nyelv oly művészei, mint Kazinczy Ferencz és Kis János, a történettudományi, — Berzsenyi a philosophiai osztályba jutottak, mert a tudományok különböző ágait oly kevesen művelték még akkor, feltünőbb sikerrel nálunk, hogy ez osztályokba is a költők és szépírók sürűbb soraiból kelle a neveket és erőket kölcsönözni.

A csakhamar, már 1831-ben, megalakított grammatikai és szótári bizottságban, mely a főleg nyelvmivelő társaság legfontosabb föladatát volt hivatva valósítani, — Schediussal és Vörösmartyval, Petrovicscsal és Imrével s Szemere Pállal együtt találjuk, és pedig a második helyre sorozva, Horvát Endrét is. ³⁾ A következő évben, 1832-ben, osztotta első koszorúit az ifjú Akadémia; s az első, akkor is 200 aranyos, nagyjutalom: Horvát Endre nagy époszát, *Árpád o t* tűntette ki. ⁴⁾

Munkássága, a társaság első éveiben, a bizottsági és bírói munkálkodáson kívül is, melyekben folyvást nagy része

¹⁾ A M. Tud. Társaság Évkönyvei. V. köt. 215—6. ll.

²⁾ Évkönyvek I. köt. 60. l.

³⁾ Évkönyvek: I. köt. 65. l.

⁴⁾ Évkönyvek: I. köt. 93. l.

vala,¹⁾ lankadatlanul mutatkozik. Az Évkönyvek első kötetében, az Értekezések sorát az ő lelkes előadása nyitja meg. »A haza físi ágról.«²⁾ A társaság második nagy gyűlését 1832. szeptember 8-kán, mintegy száz hexameter sorból álló erőteljes üdvözlő költeménnyel köszönti, mely buzgón lángoló lelkének ép oly fényes bizonyságait adja, mint költői nyelve erejének.³⁾ — Az Évkönyvek harmadik kötetében szép emlékbeszéde áll Simai Kristófról⁴⁾, a kilenczven évet túlhaladott aggastyánról, ki hatvan évnél tovább tanította — mint a kegyes tanító rend tagja — a magyar ifjúságot a haza és a nemzeti nyelv szeretetére, melyet írásaival is oly sikeresen hirdetett; s ki midőn apostoli szelid alakjával az 1832-diki nagy gyűlésen megjelent vala, mintha egy Pathmos szigetéről »fiacskái« közé visszatérő János evangalista lett volna, oly kegyelet tárgya volt társai között. Mily lelkesen buzog Horvát ez emlékbeszédben az ifjúságnak a magyar nyelvben s a széptudományokban való oktatása mellett, s mily élesen fordul azok ellen, a kik az ifjúságnak »poézissal s egyéb hiábavalóságokkal« foglalkozását hibáztatják! — »Oh vandaloknak ferde bölcsesége! — kiált föl — mentsen az ég, hogy a haza atyjai nálunk sátoztott ütnöd hagyjanak, minekutána a szebb literatúrának egész Európá, és ugyan anyai nyelvén érdemhelyet engedett s oltárt emelt.«⁵⁾ — Utolsó akadémiai dolgozata — Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem élete — már kéziratban maradt.

Az utolsó emlékezés róla, Évkönyveinkben, halálának s hagyományának bejelentése. Végrendeletében 677. darabból álló könyvtárát az Akadémiának hagyta s ez azonnal át is vétetett. Szőlőbeli kis házáat, melyben inkább, mint plebániai lakában élt s melyet maga előszeretettel »Pázmándi Magányának« nevezett, mostoha anyja halála utánra, — Gábor szőlőnek nevezett saját szőlőcskéjét s hozzá-tartozó pinczéjét pe-

¹⁾ Hátrahagyott kéziratai közt találtattak a többi közt, Fáy A. Béltéki-házáról, Kölcsey muukáiról s Himfy-ről szóló bírálatai.

²⁾ Évkönyvek: I. köt. 178—189. II.

³⁾ Évkönyvek: I. köt. 366—369. II.

⁴⁾ Évkönyvek: III. köt. 160—169. II.

⁵⁾ Évkönyvek: III. köt. 167. I.

dig, testvérlúga s ennek gyermeke magtalan halála esetére, szintén az Akadémiának hagyta. Ez utóbbi vagyonságok nem szálltak az Akadémiára, de a ház, a mostoha anya beleegyezésével, még ennek életében eladatott, s a csekély váltáság-összeg, melynek kamatai élete fogytáig őt illették, az Akadémia pénztárába beszállíttatott. ¹⁾

Ime ennyi mindössze a nyom, a mit az Akadémia Évkönyvei Pázmándi Horvát Endréről számunkra s a késő utókorra fentartottak. S ha ma, negyven év elmúltával kérdezzük: mikép történhetett, hogy az egykor nagyfényű író, a ki méltónak tartatott arra hogy az Akadémia alapszabályait előkészítő országos bizottság tagja legyen, s a társaság első jelöltjei közé fölvétessék, a ki a szervezéskor Kazinczyval és a két Kisfaludyval, Kölcseyvel és Vörösmartyval, Berzsenyivel és Kissel, Toldyval és Horvát Istvánval, a legelső izben, rendes taggá választaték, a kinek Árpádja az Akadémia legelső költői koszorúját nyerte meg akkor, midőn a Kisfaludy Sándor Himfi-je s a Vörösmarty Zalánja már régen közkézen forogtak s a magyar költői nyelv a classicismus első fénykorát élte; a ki az Akadémia első nyolcz évében csaknem folytonos munkásságot fejté ki ülésekben és bizottságokban s mint a beadott kéziratok bírálója; s a ki még holtában sem szünt meg áldozni a közmívelődés és nemzetiség ez akkor egyetlen oltárán, csekély vagyonát annak czéljai előmozdítására szentelvén; ha kérdezzük, mikép történhetett, hogy ily férfiú emlékét az Akadémia a szokott — s a tagjai közül sok kisebbtől is meg nem tagadott — tisztességgel sem üllötte meg, s negyven évnek kelle eltelnie, és egy nemes keblű főpap meghívásának bekövetkeznie, hogy e régi kötelességet teljesítse, e régi mulasztást helyre hozza? A véletlenségnek tulajdonítsuk-e, mely az elfelejtkezés forrása lehete? — A tagadó feleletet e kérdésre a »Pannonhalmi Út« egy sora, s a mi ahhoz fűződik, adja meg.

Kazinczy, az irodalmi újjászületés nagy bajnoka s félszázadon át középpontja és összefűző kapcsa íróink akkoriban még szétzúllott kis seregének, 1831-diki »Pannonhalmi Útja« 25. lapján, különben szeretettel emlékezve meg »Endréről«,

¹⁾ Évkönyvek: V. köt. 51. l.

kit pázmándi magányában, Guzmicstól kísérve, szintén fölke-
 resett, ennyi megjegyzést teve rá: »Sokat szenved lábaira s
 baját neveli testessége. Lelke elevenése egészen elhagyta; rit-
 kán lobban dévajságra — vagy csak erővel (értsd: erőltetve).«
 E szavakkal, a még csak ötvenkét éves, de testi bajai — s ta-
 lán érdemeinek kevés méltánylata miatt is elkedvetlenedett
 ember lelki állapotát akará jelölni, összehasonlítva a tiz év
 előttivel, mikor őt mint tétí plébánost ereje s vidámsága teljé-
 ben ismerte; de látszólag minden rossz indulat nélkül. Az úti
 napló nyilvánosságra adása azonban, az egészben ártatlan
 észrevételt sértő színben is tüntethette föl; hisz maga a szelid
 Guzmics is megütődött rajta — s az általa is élesnek érzett
 tüske hegyét eltörni buzgólkodott.¹⁾ Akadtak ellenben s épen
 az akkori Akadémia pártokra szakadt körében, kik a világtól
 távol élőt, a kinek talán az is fájhatott, hogy a Vörösmarty
 egyszerre föltűnt nevének nagyobb fénye homályt vete az ő
 költői koszorújára s az Árpád éneklője a Zalánéval nem ver-
 senyezhet: felingerlék a »szent öreg«, a lelkes, de gyöngesé-
 gektől s kiváltképen a sérthető hiúságtól szintén nem ment
 Kazinczy ellen. Elhítték vele, hogy a sértés szándékos — s
 vagy a nyelvujítás és Kazinczy munkái fölötti bírálat utóízé-
 ból, vagy a miatti bosszúságból ered, hogy Horvát, kertje ked-
 vencz fáját (Döbrenteiről) G á b o r-f á n a k,²⁾ szőlejét Gábor-
 szőlőnek nevezé, Kazinczynak pedig — ott jártakor — fát
 szentelni elfelejte.³⁾ Horvátot a bosszúság éles kifakadásra
 ragadta. Eredetileg is nyilvánosságra volt-e szánva Döbrentei-
 hez irt magánlevelek alakjába öntött felelete, — nem tudom;
 de hogy azokat, a Pátfalvi Márk álnév alá rejtőzött Döbrentei-
 éivel együtt Thaisz a Sasban, még pedig Kazinczynak még
 azon év őszén bekövetkezett halála után már, közzé tette, s
 ezzel az elköltőzöttnek emlékét érzékenyen megsértette — az
 bizonyos. A mesterök emlékezetét majdnem szentkép tisztelő

¹⁾ Lásd Guzmics leveleit e tárgyban, Kazinczyhoz és Szemeréhez.
 Méry Etel: Pázmándi Horvát Endre élet- és jellemrajza. 137—9. ll.

²⁾ »Én Gábor-fa vagyok, nevemet Döbrentey adta.«

³⁾ Tény, hogy ez feltűnt Kazinczynak s némi — jól rejtett — rossz-
 szülésés hangján panaszskodik róla, a »Pannonhalmi Út« (első kiadás) 25.
 lapján.

tanítványok elfordultak e miatt Horváttól, ki egyébiránt soha sem tartozott hozzájuk, a Kazinczy és Kisfaludy Károly szorosabb köréhez. Ő maga is mind jobban visszavonúlt az Akadémiától s az irodalmi világtól, melyben, napról napra jobban érzé, nincs mit keresnie már, sem barátokat, sem dicsőséget; s mire meghalt, amazok válván az Akadémia uralkodó elemévé, — a mi őket, tagadhatatlan érdemeik s fényes tehetségeik után kétségkívül meg is illette —, de nem bírva a Kölcsény engesztelőkeny szellemével s megbocsátó szent lelkületével, mely vele a Berzsenyi sírjára, a nemes szív ama szép koszorúját tétette vala, — a Kazinczy barátai nem bocsáták meg Horvát Endrének a sérelmet, melyet ő, merő félreértésből s mások által ingerelve, rajongó tiszteletök tárgyán, hét évvel előbb elkövetett.

Elég öreg volnék már, tisztelt Gyülekezet, hogy a Horáczi jellemzése szerint »laudator temporis acti« lehessen; de ha a mai irodalom pártoskodásairól s pajtáskodásairól hallom a fiatalabb nemzedéket panaszkodni; ha hallom, hogy éppen Akadémiánkat is ilyesmivel vádolni szeretik, s a harminczas és negyvenes években uralkodott nemzedéket e részben szepőlötlennek állítják: lehetetlen rá nem mutatnom e példára, mely nem az egyetlen amaz idők irodalmának történetében. Vannak még köztünk is, a kik az Aurora-pörre s a Conversations-Lexikoni harcra emlékeznek, melyek bizony nem mindig dicséretes fegyverekkel vívattak; vannak, a kik olvastak a pártoskodásról, mely, hogy Vörösmartyt, a nemzet nagy énekesét háttérbe szorítsa, a Kisfaludy Regéinek, egy egykor ragyogó, de már hanyatlásnak indult lángelme késő művének juttatta, czélszövényvel, az akadémiai koszorút — de mely a túlsó félről sem maradt megtorlatlan. — Pártoskodás volt, valljuk meg ma, negyven év múlva, s a nélkül, hogy ama férfiak halhatatlan érdemét kisebbitenők, a kik azt emberi gyöngeségből elkövették, — pártoskodás volt s nem véletlen vagy elfelejtkezés, a mi megtagadtatta velök a Horvát Endre koporsójától a tisztelő megemlékezést s nem engedte megújítani a halott fürtein a koszorút, melyet az Akadémia az élőtől, nyolcz évvel előbb, nem tagadott vala meg. S ha ma, negyven évvel utóbb, még is meghozzuk azt, és éppen a z i g a z á g o s

A k a d é m i a nevében: ne legyen elkésve a hült porok fölött! Hiszen, mi negyven év az örökkévalóságból, s a halhatatlanság tartós idejéhez képest!

Valóban, ő megérdemli tőlünk a tisztelő emlékezetet s a bár késő koszorút. Költői szellem s a nyelv művésze vala. Ha nem emelkedett is, egyik tekintetben sem, arra a magasságra, melyre huszonegy évvel ifjabb, de őt már első nyomósb föllépésével megelőző versenytársa: Vörösmarty, — ne feledjük el, hogy első nagyobb költői művét, mely őt a kor jeles költői közé avatta, Zircz emlékezetét, akkor írta s adta ki, mikor Vörösmarty még szárnyait sem próbálgatta; mikor Berzsenyi verseinek első gyűjteményén még alig száradt meg a nyomda-festék s Kölcsey, mint költő, csak első kísérleteiből vala még ismeretes s még is, míg Virágot magyar Horácznak nevezték el, Horvát Endréről Zircz emlékezete után a magyar Virgilt várta a közvélemény. Nyelve ma, nem a maival, melyet Arany oly árnyalttá s annyira plasztikaivá tett, hanem a Vörösmartyéval is hasonlítva, darabosnak s még csiszolatlanak tűnhetik föl. De erőteljes és mindenekfölött m a g y a r o s volt, akkor, mikor Kazinczy csak a finomságot sürgette s idegen szólamok és fordulatok átvételét — a mit ma bűnnek s a nyelv elleni erőszaknak tartunk, nem csak nem tiltotta, de sőt ajánlotta, elméletben s példájával. Több mint hatvanöt év választ el a Horvát Endre nyelvétől, a mint az a Zircz emlékezetében feltűnt; s meg kell vallani, hogy Árpádjában, mely tizenhét évvel később jelent meg, e részben alig vehető észre haladás. Pedig Zalán és Cserhalom, Széplak és a Délsziget, Eger és a Két szomszédvár, a görög méretű magyar vers e remekei, a költői nyelv e ragyogó példányai, erre a tizenhét évre esnek. De tudnunk kell, hogy Árpádból az első mutatványok már 1822-ben, tehát három évvel Zalán futása előtt, jelentek meg s azokat 1826-ban és 28-ban, a Vörösmarty kisebb époszai keletkezésével egyidejűleg újabb mutatványok követték; hogy tehát a Vörösmarty példája alig hathatott fejlesztőleg a Horvát Endre nyelvére. Géniuszuk is egészen különböző volt. Vörösmartyé a ragyogó képzelet, mely a klasszikai formában a romantika szellemét csillogtatta; Horvátban a magyaros nyers erő; melynek kifejtésére idegen példányok alig hatottak.

Ha valaki, ő mindent csak magából merített; mert az irodalmi széles látkör, s az európai mintákon pallérozott izlés műveltsége, mely Kazinczyt és Kölcseyt annyira megkülönböztette, nála csaknem teljesen hiányzott. A költői nyelvet azonban, önmagából s belső forrásaiból ő is szintoly merész s csaknem oly szerencsés fordulatokkal gazdagította, mint Vörösmarty, s még ennél is inkább éreztette rajta az ódonság zamatát, a régi szók és kifejezések föllevenítésével, s a tájnyelv egyes szólamainak átvételével, kevesbbé félve egyfelől az obsolettól, másfelől a soloecismustól, mint az idegen utánzásától, melyet Kazinczy sürgetett, vagy az önkényes, bár tetszetős újítástól, mire a neologismus oly hajlandó vala. Érdekes, a mint Árpádja Szókalaúzában, s ehhez adott bevezető szavaiban maga tárja föl előttünk a nyelv és szók tekintetében követett eljárása módját s jelöli meg a vett szabadságok határait. Azon igyekezett, mondja, ¹⁾ hogy régi dolgokról irván költeményt, a tiszteletes régiség necsak a történeten, hanem annak elbeszélésén s még egyes szavain is meglássék. Érzí, mily nehézséggel jár ez úton haladnia. Az idegen ajku szomszédságok, idegen nyelvek uralkodása s más okok, sok jó szavunkat félrenyomták, sokat egészen el is temettek, — melyeket új életre hoznunk, a mennyire lehet, nem kevesebb mint kötelesség. Fölhányja azért a régi magyar írók már feledésbe ment munkáit, s tőlök tanulja azon régibb és ritkább szavainkat, melyeket versében használ. A szorosan vett népnyelvet sem veti meg, még ha csak egy táj vagy vidék nyelve is, ha mi jót s általánosan érvényesíthetőt használ. Nem élt pedig az elavult s szokásból kiment szókkal a homályosság vagy épen érthetlenség kedvéért, vagy különczködésből; hanem mert szükség volt rájuk; s a mi magában nem érthető, vagy nem mindenki által, azt megmagyarázta Szókalaúzában, s így segített ismét közkeletűvé tenni, a mit a szokás elejtett, holott fentartásra érdemes. S szóforrásai használatában oly lelkiismeretes, hogy minden egyes szavára, kézíratai közt fenmaradt jegyzeteiből ki lehet mutatni — némelyikre nézve Szókalaúzában is megjelöli — mit honnan vett, elkezdve a Szent Margit

¹⁾ Árpádhoz Szókalaúz.

életén, Komjáti Benedeken s a Pesti Gábor újtestamentomán, — Telegdi Miklóson, Pázmány Péteren és Veresmarty Mihályon s Apáczai Cseri Jánoson át, a három Szótár-íróig: Szenczi Molnár-, Páriz-Pápai-, s Baróti Szabóig, — sőt a korabeli írókból is kijegyzi, ha mi ritkábbat de szépet, jót és elfogadhatót talál. Nem azon az úton jár-e, melyen akkori s mostani orthologusaink közül a kevesbbé elfogultak? Mert meg kell mondanunk, hogy Horvát Endre, bár elvben helyeselte a nyelvújítást, a korabeli orthologusokhoz, kiknek élén Verseghy állt a nyelvtani-, s a debreczeni és balatoni írók körei az irodalmi téren, szíttott inkább, mint Kazinczy s az újítók iskolájához. Ámbár az újítástól sem vala idegen, módjával, s a mennyiben a nyelv természetén erőszakot nem tesz; fülében csengett győri tanárának, a lelkes és hirneves Fábichich-nak, ki őt a klasszikusok szeretetébe s az irodalomba bevezette vala, ismeretes intése: *Régi magyar szó: ird föl!* — *Új magyar szó: ird föl!* *Szép magyar szó: húzd alá!*

Sokkal előbb, mint Árpádjához kezdett s magyarsági elveit abban alkalmazhatta volna, — Kazinczy Munkáinak — vagy tulajdonképen az ő nyelvújításának a bírálatában, ¹⁾ kimondta már nézetét, melylyel a neológiát orthologiával mérsékli; elvben helyesli a nyelvújítást, elismerve, hogy mindenre élő, vagy régi szavunk nincs, »de sikerét csak úgy remélheti, ha józan mérték-tartás . . . kormányozza a szent buzgóságot.« S nem marad ez általános kimondásnál, mely nem mondana semmit, mert hiszen a mérséklet és túlzás fogalmai mindig viszonylagosak, a túlzók is mindig mérsékelteknek tartják magokat s azt hiszik: addig menni, mint ők, szabad — a túlzás csak rajtok túl kezdődik. Horvát azonban egyenkint veszi bírálat alá a Kazinczy nyelvújítási elveit s gyakorlatát, s szembe tartva a kettőt, kimutatni igyekszik, hogy Kazinczy a gyakorlatban nem mindig tartotta meg saját elveit. Messzehangzó szava pedig, — hogy »a szépiró nem tartozik főbb törvényt ismerni, mint hogy írása szép legyen, s e célra minden szabad neki, akár engedi a grammatika és a szokás, akár

¹⁾ Tudományos Gyűjtemény 1818. IV. köt.

nem« — ¹⁾ tág kaput nyitván az önkénynek s mindent az egyéni izléstől és a szép ingadozó vagy legalább körülírhatalan fogalmától tévén függővé, könnyen válhatik veszélyessé.

Nem lehet czélom, t. gyülekezet, akár a Kaczinczy nyelvújítását, akár a Horvát Endre affelőli nézeteit itt bírálattal alá venni; sőt a kettő gyakorlatát sem elemezni. Csak mondani akarám, hogy az Árpád írója öntudatosan s gonddal élt a nyelvvel, régivel és újjal, izlése szerint inkább hajolva a régihez, de nem az idegenből vett s a használatban megrögzött, sőt inkább a tősgyökeres magyar, habár használatból kiesett szókhoz úgy mint nyelvalakokhoz. S elmondhatjuk, hogy sok régi szép magyar szónak és egy pár nyelvalaknak is föllevenítését s az életben és irodalomban ismét használatba jöttét köszönjük neki.

Zircz emlékezetében már (1814) s egyéb, kivált hexameteres, alkalmi és ünnepi költeményeiben, úgy időközben szerzett kis époszaiban, vagy inkább történeti s költői beszélyeiben, Gritti-ben (1821), a Sziszeki győzelemben (1827), — valamint az Enyingi Török Bálint (1824) és Borbély Helena (1825) szép heroidáiban, — legfőképp azonban Árpádjában úgy áll előttünk Horvát Endre, mint az erőteljes, fordulatos, magyaros nyelv művésze, a milyen Vörösmarty előtt alig volt még. Nyelve a hősi dictio hatályával szól mindig; ritkán lapúl el s esik prózaiságba, — de a darabosságtól nem ment s a zordságban, úgy látszik, kedve telik és tetszik magának.

Bátran idézem, Horvát Endre költői nyelve jellemzésére Toldyt, kit iránta elfogultsággal csakugyan nem gyanusíthatunk, — »előadása — ugymond — hatályos, méltóságos, sententiosus; tősgyökeres magyar nyelvét antik egyszerűség, nyers erő s régies szín bélyegzik; s övé klasszikai époszi nyelvünk s hexameterünk megteremtésének dicsősége; mindakettő mintaszerű s tanulmányozásra méltó; amaz egyszersmind kimeríthetetlen forrása a nyelvi szépségeknek, s maga elégséges műveinek maradandó becsét

¹⁾ Tudományos Gyűjtemény 1817. XII. köt.

biztosítani, ha költői érdeme kisebb s hazafiúi érzülete tisztelünket oly hathatósan követelő nem volna is.«¹⁾

Valóban, ha Horvát Endre epikai s rokonszellemű dolgozatait csak a nyelv műveiként tekinthetnők — s kivált méltányosan ítélve meg őt a kor mértékével, a melyben irt — egy levelet sem téphetnénk ki költői koszorujából vagy engedhetnénk hervadásnak esni. De költői műveket nem szabad egyedül külsejük után itélni meg, bármily fontos — sőt lényeges — a forma a művészetben. S meg kell vallanunk, hogy Horvát Endre époszai, akár a jellemzés, akár a cselekvény-alkotás és szerkezet dolgában, nem csak Zrinyivel és Arany Jánossal nem versenyezhetnek, de a Vörösmarty alkotásain is alul maradnak.

Hogy a Zircz emlékezetében tulajdonképeni epikai szerkezetet nem is kereshetünk, magától értetik. A lelkes fiatal pap, ki először a ciszterci rend növendéke vala, mielőtt a fehérbarát-ruhából kivetkőzve s a heinrichai (felső-sziléziai) klostroból a honvágy által űzve hazajött s a győri egyházmegye világi papjai közé állott volna, — most, nem feledkezve meg a háláról előbbi rende iránt, első nagyobb költői művét ama hazafias s a közmívelődés körül is oly nagy érdemeket szerzett rend magyarországi történetei s viszontagságai megéneklésének szentelé, Zircz alapításától Imre király által (1189), a mohácsi vész utáni elpusztulásáig, s ettől újra építéséig a XVII. század második felében, és végre — harmadik időszakban, ismét önállóvá váltáig, vagy is saját koráig le. Adhatott-e ily keretben mást, krónikás történetnél, bár époszi szép részletekkel, olykor a hősi dictio minden erejével, de bensőleg egységes compositio nélkül: tankölteményt inkább, mint eposzt, mert benne a történet tulajdonkép csak a tanelem hordozója. Még az époszi csodálatos is, mely iránt egyébiránt Horvát, mint Árpádjában annak mellőzése tanusítja, kellő érzékkel nem birt, Zirczben az álom s jóslat alakjában, csak a tan-célra szolgál s nem érheti el az epopoeia tiszta fenségét.

Nem szólva kisebb hőskölteményeiről, Árpádja, életének

¹⁾ A Magyar Nemzeti Irodalom Története (Rövid előadásban.) Negyedik kiadás. 238. l.

e fő műve is, szép s erőteljesen előadott részletekkel, epizódokkal s leírásokkal hat inkább, mint szilárdul alkotott cselekvénynyel s benső és egységes szerkezettel, — melynek egészen híjjával van. De tudott-e nálunk még akkor eposzi cselekvényt alkotni valaki? Adott-e rá példát is más, mint Zrínyi? Gyöngyösi nem csak körülményes elbeszélő-e? s a tizenhatszázadik század epikusai nincsenek-e, részben, Gyöngyösihez képest is folytonos hanyatlásban? s maga Vörösmarty is, kitől az alkotó képzelet és lángelme tüztét senki sem tagadhatja meg, tudott-e, az egy Két szomszédváron kívül, igazi cselekvényt központos szerkezettel, alkotni epikai műveiben? S ha Horvát Endre sem érte el a legmagasbat, s a legnehezebbet az epikus költő feladatai közül: csodálhatjuk-e s szolgál-e az neki kisebbségére? Előre érezte maga is.

Midőn barátja, a nagyérdemű Horvát István, a nyelv- és történet-nyomozó, a régiség lelkes és buzgó, talán tulzó barátja, először adta Horvát Endre lelkének a lökést, hogy a honfoglalás és honalkotás történetét dolgozza fel eposzban, s a mit az előbbi század végén Ráday oly sokat ígérőleg kezdett, de végrehajtani nem birt, a mit imént Csokonay szándékolta, de talán meg sem kezdett, ő teljesítse: lelke a föladat nehézségei előtt megtelt aggodalommal. Egy szép költői levélben, »Boldogréti Vig Lászlóhoz«, ¹⁾ előterjeszti aggályait. S mik azok? kivetköztetve a költői mezből: a történeti s mondai anyag töredékessége, hézagossága, a kerek és összefüggő cselekvény hiánya.

— »Mondd, merre keressem

A hősnek születése helyét, Azsiának ezernyi

Mérföldekre kinyúlt térségén, merre keressem

A nagy nemzetnek laktát?« stb....

Bántja a pogány magyar hittel való teljes ismeretlenség, a műveltségi állapotokat megvilágító adatok hiánya miatt; a történeti és mondai szálak kúsáltsága; a száraz krónikai följegyzéseken kívül mindannak a hiánya, a mi a nemzetek őskorának tényeiből, a korszakok tudalmában, az éposz-

¹⁾ Ez álnév alatt írta Horvát István, nagy védíratát a Kazinczy nyelvújítása mellett, Versegly (Tiszta magyarsága) ellen: »V. F-nek megfogytakozott okoskodása a Tiszta Magyarságban.... Írta Boldogréti Vig László. Pest. 1806.«

nak anyagot ad — mivel azt semmiből, képzeletből teremteni nem lehet. Ez érzik meg a Horvát Endre Árpád-ján úgy, mint — bár kisebb mértékben, a képzelő erő nagyobb mértéke szerint — a Vörösmarty Zalánján is. Az Árpád-mondakör, a mint azt, mindkettjük után már, Toldy, irodalom történetében, tagolta és egybeállította, elég gazdag, de minden inkább, mint egységes. A költő, helyesen, csak választ hat belőle, mint Homér a trójai mondakörből az Achilleiszt; s mint Vörösmarty a Zalán-csoportot választotta, kétségkívül tapintatosan, sőt Debreczeni is a Kióvi Csatában. Horvát Endre a helyett, hogy egységes fő történetet venne föl, a mondakör valamelyik tagjának kiválasztásával, ő a nemzet egész kiköltözését adja, ázsiai utolsó székeiből; az őshazában veszi fel története fonalát s onnan az Etel (Volga) folyón s Etelközön és Kió ostromán és a Kárpátokon hozza át hőseit — és magát a honfoglalást a két utolsó könyvben végzi el. Költeménye azért hosszú történeti elbeszélés, központi cselekvény hiájával s ebben áll szerkezetének legfőbb gyöngéje. Nagy tért és nagy időt ölel fel; Ázsiától a magyar foglalás befejeztéig, s Álmostól unokája Zsolt egybekeléseig. Több mint a mit egy eposz megbír, ha nem akar krónikás elbeszéléssé lenni vagy mondák lazán egybefűzött gyöngysorává. Se feladattal Horvát Endre sem bírt sikeresen megküzdeni. Még szerencsés leleménynek mondhatni, hogy miután az eposzi csodálatost itt sem bírta érvényesíteni s csak Etele régi főpapjának egy jóslatára vitte vissza az eposzi cselekvényt mozgó magasabb hatalmak közbeszólását, cselekvényének némi benső életet tudott adni az Álmos s utóbb Árpád ellenében a fejedelemségre törekvő Lebed vezér ellenséges működésében, mely az egész eposzon átvonul s legalább némi erkölcsi küzdelmet hoz a harczos képbe. Ám ez mind kevés magasabb rendű eposznak tárgyúl szolgálni — s a szó szerint vett hős-költeményt az eszményi epopoeia magasabb rangjára emelni.

De ha nem tiszte az emlékbeszéd-mondónak, kivált negyven év múlva, mikor a vesztés fájdalma, a hiány élénk érzete már rég eltompult s a kegyelet és kimélet nem tiltja kimondani az igazat, ha nem tiszte is, mondom, elhallgatni a hiányokat tisztelete tárgyában, vagy éppen fényül tüntetni föl foltjait:

nem szabad viszont fukarnak lennie az érdemek őszinte elismerésében s a jelességek feltüntetésében sem, kivált ha attól sem kell félnie, hogy szava pusztá kedveskedésnek, vagy éppen hizelgésnek vétessék.

S nincs-e Horvát Endre költészetében, az eposz-író eltitkolhatatlan gyöngéi mellett is, elég erős és fényes oldal, a mit ma is, mikor neve már csak az irodalomtörténeté, méltán magasztalhatunk? S nincs-e általában a tudósban és az íróban, a papban és a hazafiban, nincs-e az egész emberben elég, a mit ma is példányul vehetünk s állithatunk a maradék elé?

A költő és nyelvész érdekelvén legjobban, költészetével s nyelvével kelle főleg foglalkoznom. Nyelve erejét, eredetiségét, magyarosságát kiemeltem már; zordságához, melyet nem hallgattam el, nem egyszer báj is vegyült s gazdag fordulatossága átalában minden során tündöklök. Leírásai élénkek; jellemzései, ha nem is mindig egyéniek, festőien színezettek s költőiek sokszor. Bár jellemrajza gyakran átalános, tipikus s hősei többet beszélnek mint tesznek, de a kedélyállapotok festésében Horvát ecsete, — Toldy maga vallja ¹⁾ — tagadhatatlan erővel s lélektani igazsággal bír. S ki hinné? a költői tehetség legritkább virága, a humor sem hiányzik a szigorú, rendesen zord hangú költő hanglétrájából. A mint Boldogréti Vig Lászlóhoz írt epistolájában, a történeti eposz belső nehézségeiből fakadó aggályain túl saját magán élete bajait, súlyos hivatalát, gazdálkodása gondjait leírja, elbeszéli, hogy előbb nem volt káplánja, mindent magának kelle végeznie; mikor káplánt kapott, akkor meg lakásról kelle gondoskodnia számára, folyosóját kétfelé osztania — stb. — mind ez oly jó ízű, egyszerű, egészséges humortól duzzad, a minőt alig keresnénk nála, az örökös hadi kürt s harci tárogató harsogatójánál. Még gyöngédebb, bár szintén a humor mézes epéjébe mártott húrokat üt meg két heroidjában: az Enyingi Török Bálint levelében feleségéhez, a stambuli hét-toronyból, melyben még is az elégia szelíd fájdalmas színezete a túlnyomó; s kivált a Borbély Ilona (a magyar amazon) levelében férjéhez, Békési Istvánhoz, Temesvárból, melyben a humor egész a satyra

¹⁾ A M. Nemz. Irod. Története. Rövid előadásban. Negyedik kiadás. 238. l.

erejéig emelkedik, a mint férjét, féltő szívvvel gyanúsítja, hogy csak azért hagyta el őt, »csak azért mentél tova« — ugymond —

»hogymulatóssal töltse idődet,
És magadat fitogasd, idegen hölgyeknek előttök.
Mert csak azért mentél, mivel untad látni Facsádot,
Hol nőd fonta körül nyakadat s mellére szoríta.
Nem vagyok én már ott, térj bizvást vissza —«

Majd magát kicsinyelve, hogy férje kicsinylését magyarázza —

»Nem vagyok én fejedelmi leány, a trójai menynek
Szépségem sem párja talán; nem várhatom Erdélyt
Érettem bosszús fegyverrel jöni; de tőled
Társamtól, legalább várhattam próba-szerencsét!
Nincs csinos öltözetem, nincs fürtöm szedve fodorba,
Nincs perecz a karomon, nincs gyöngy kapcsolva,
nyakamra,

A mikoron te talán unalomtól menve alá s föl,
Nyalka lovad hátán sétálgatsz s nem gyötör a gond.«

Horvátnak e két darabjában van a legtöbb egyéniség, ez az igazi megválasztója a költői alakító tehetségnek; majdnem azt mondhatnók: nem is az eposz, — a heroid, az epikai költészet e leglyraibb faja, a drámai magánbeszéd sajátosságával, s tehát a költészet mind a három fő-alakjának ez összeolvadása — volt az ő legigazibb, legsajátabb mezeje.

Mellőzve alkalmi költeményeit, melyek, helyzeténél fogva, leginkább főpapi előljáróinak ünneplésére szólnak, bár soha sem költői érzés s igaz lélek nélkül, de nem ritkán általánosabb érdekű s magasabb hazafias irányban is, mint első, figyelmet ébresztett költeménye: A felkelő nemességhez (1809) s az utolsó, az Akadémia első nagygyűlése üdvözlétére (1832) — és a kettő között A nemesszívű magyar rokhoz a nemzeti theátrum érdekében (1814) s a Magyar Parthenon, szintén az akadémiai eszme még akkor csak közelgő diadalának öröme (1829); — sőt mellőzve kisebb elbeszélő költeményeit is, melyekben az epepeia magaslatára nem emelkedhetik, már tárgyai korlátoltsága miatt sem, nincse prózai írásaiban is elég érdem, melylyel kortársai elismerését s a maradék tiszteletét kivívhatta? A magyar nemzet

nem finn származatu czimü értekezése, mint előtanulmány Árpádjához, a magyarok eredete s őstörténelme köréből, az első finnista magyar Sajnovics ellenében; Fábchich József és Rájnis élet- s jellemrajzai; prózai elbeszélései, melyekkel a Dugonics iskolájához tartozónak mutatta magát; számos egyházi beszéde, melyekben, a hazafias alkalmiakban kivált, a hit melege a téritő buzgalmával s a vitató tüzével egyesült s melyekhez a Theodúl estéi czimű fordított munkája csatlakozik, melylyel a vallási egyesülés akkoriban élénken vitatott s az eszményi irányu és széplelkü Guzmics által is felkarolt eszméje támogatásához járult; már említett akadémiai értekezése a Hazafiságról, Emlékbeszéde Simay fölött, s végre két nyelvművészeti értekezése: »A mértékes versről a magyaroknál¹⁾ és »A drámának versmértékeiről«²⁾ mindez, egy sok oldalú s mindenfelé mély és alapos munkásság nyomait mutatja, melynek szivárvány-szineiből egy kép, a hazafias, vallásos és költői szép lélek képe ragyog elénk.

Igen is, tisztelt gyülekezet, a szép lélek; ez a szó fejezi ki Horvát Endre egyéniségének jellemét, szellemi elborulása s kedélyének — főleg irodalmi s akadémiai viszályok s pártoskodások következtében elfanyarodása előtt. Az egyszerű szőlős gazda fia, ki származása által elébe irt sorsán szellemének ereje által fölülemelkedve, magát az emberiség három szent oltárának, a vallásos hit, a tudománybeli igaz és a művészeti szép áldozó papjává szenteli; a ki e három oltár körül, élete fogytáig, lankadatlan buzgalommal serénykedik s mig magának koszorúkat arat, fáradalmai gyümölcsét a hazának s az emberiségnek adja s fáradalmaiért nem kíván más jutalmat magának, mint hogy munkás élete alkonyát ott fejezhesse be, hol bölcsője ringott egykor s szülőházának tövében álljon sirja is:³⁾ vajjon oly ember-e az, a kit el szabad felej-

¹⁾ Kéziratban, keletkezése ideje nem emlittetik. — P. Horvát E. élet- és jellemrajza, Méry Eteltől, a pannouhalmi Sz. Benedek rend győri főgymnas. Értesítőjében. 1879.

²⁾ Tudom. Gyűjtem. 1817. VII. köt.

³⁾ A r. kath. egyház mindig becsülte a tudományos és irodalmi érdemeket papjaiban s ez volt az emelkedés egyik útja és jogczime. Feltűnő, hogy P. Horvát Endre, ki műveivel annyi fényt árasztott egyházára, ki főpapjait annyi lelkes ünnepi énekkel tisztelte meg: csak nagy

teni? oly életpálya-e, mely ne érdemelné meg, hogy követendő például tűzessék ki a maradék elébe.

Nem hagyott hátra nagy és örök éltű műveket? melyek örökre maradandó irányokat jelöljenek az emberi szellem történetében s mint Homér és Dante, Shakespere és Goethe, ez álló csillagai szellemi egünknek, mozdulatlanul álljanak, míg az ég a föld körül forog! — De elveszhet-e irodalmunk s nyelvünk történetében a nyom, melyen egy Vörösmarty, s részben Arany is, járdaltak s örökéletű műveiket alkoták? S az úttörők dicsősége, kik a bozótban, irtogatva verték az előbb járhatatlannak tartott ösvényt, nem versenyez-e a czélhoz érők dicsőségével?

Igen is, tisztelt gyülekezet; a tény, hogy negyven év múlva, több időre egy emberöltő átlagos koránál, irodalmi s tudományos haladásunk külső körülmények által is siettetett rohamos átalakulásai s fejleményei közepette is, megjelentünk a forgalomból már kiment költő és tudós sirjánál, hogy azt a kegyelet kezeivel újra felhantoljuk: e tény maga bizonyítja, hogy Horvát Endre nevét s érdemeit nincs még itt az idő végkép a feledésnek adni, sőt sirjából kihajt a borostyán, s mit töle kortársai, egy sajnos tévedés folytán szeretetlenül megtagadtak, a szenvedély sugalma alól szabadult utókor készséggel megadja neki a jól megérdemelt koszorút.

Oh bizony jól sejtett ő, bár nem magáról szólt, de mi reá alkalmazhatjuk a magyar Akadémia üdvözlétére irt hatalmas költeménye eme sorait — melyekkel, hozzá méltóan akarom befejezni beszéletem:

»Ti pedig, országunk fő-nagyjai! —

— — — — —

hordozza dicsőség

Szárnya dicső nevetek, valamerre van érdeme a szép
Tetteknek, hol az ég fejlik s pirosodva előkél
Rózsás leple alúl a nap — hol ereszkedik ágyra,
Haldokló lángját rejtven völgyébe vizeknek,
Túl a tengereken s futamát elvégzi — odáig!
Ti, kiket érdekelek, mikoron majd éltetek átkél:

későn (1835-ben) lehetett valahára alesperessé is; s leghőbb vágyát is, hogy szülőhelye (Pázmánd) plebánosa lehessen csak 1828-ban érte el.

A magyarok sziveikben lesz temetőtök. Amottan,
 Boldog apáinktól hálát, áldást is arattok,
 Elysiön mezején, hol nincs már semmi kajánság,
 A jeles érdemnek mely nem hágy adni borostyánt.
 Szentsugalom mondatja velem: vetekedve dicsérnek
 Lelkes lantosaink, gerjesztő énekeikben,
 Ezredek ezrin tul, s mig a föld lángba borulván,
 Elpusztít mindent orkánya az égi tüzeknek!

Negyedik kötet. 1873—1875.

I. Szám. Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneise II-ik könyvére, különös tekintettel a magyarra. Brassai Sámuel r. tagtól 1874. 151 l.	40 kr.
II. Szám. Bálint Gábor jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet öt khálimik dana hangjegye. 1874. 32 l.	20 kr.
III. Szám. A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvtudományak mive ése hazánkban. Székfoglaló Bartal Antal l. tagtól 1874. 182. l.	40 kr.
IV. Szám. A határozott és határozatlan mondatról. Barna Ferdinánd l. tagtól 1874. 31 l.	20 kr.
V. Szám. Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. Dr. Goldziher Ignácztól. 1874. 42 l.	20 kr.
VI. Szám. Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban 1874-ben tartott nemzetközi gyűléséről. Hunfalvy Pál r. tagtól. — II. A németországi philologok és tanférfiak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről. Budenz József r. tagtól. 1875. 23 l.	15 kr.
VII. Szám. Az új szókról. Fogarasi János r. tagtól	15 kr.
VIII. Szám. Az új magyar orthologia. Toldy Ferencz r. tagtól. 1875. 28 l.	15 kr.
IX. Szám. Az ik-esigéről. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1875. 32 l.	15 kr.
X. Szám. A nyelvújításról. Szarvas Gábor l. tagtól. 1875. 25 lap.	15 kr.

Ötödik kötet. 1875—1876.

I. Szám. Nyelvészkező hajlamok a magyar népnél. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1875. 40 l.	25 kr.
II. Szám. A neo- és palaeologia ügyében. Brassai Sámuel r. tagtól. 1875. 48 l.	30 kr.
III. Szám. A hangsúlyról a magyar nyelvben. Barna Ferdinánd lev. tagtól. 1875. 48. l.	30 kr.
IV. Szám. Brassai és nyelvújítás. Ballagi Mór r. tagtól. 1876. 22 l.	15 kr.
V. Szám. Emlékbeszéd. Kriza János l. t. felett Szász Károly l. tagtól. 1876. 40 l.	25 kr.
VI. Szám. Művészet és nemzetiség. Bartalus István l. tagtól. 1876. 35 l.	20 kr.
VII. Szám. Aeschylus. Telfy Iván lev. tagtól. 1876. 141 l.	80 kr.
VIII. Szám. A mutató névmás hibás használata. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1876. 15 l.	10 kr.
IX. Szám. Nyelvtörténelmi tanulságok a nyelvújításra nézve. Imre Sándor l. tagtól 1876. 97. l.	60 kr.
X. Szám. Bérczy Károly emlékezete. Arany László l. tagtól	10 kr.

Hatodik kötet. 1876.

I. Szám. A lány aspiraták kiejtéséről a zendben. Mayr Auréltól.	10 kr.
II. Szám. A manduk szertartásos könyve. Bálint Gábortól	10 kr.
III. Szám. A rómaiak satirájáról és satirairóikról. Dr. Barna Ignác l. tagtól	20 kr.
IV. Szám. A spanyolország arabok helye az iszlám fejlődése történetében összehasonlítva a keleti arabokéval. Goldziher Ignác l. tagtól	50 kr.
V. Emlékbeszéd Jakab István l. t. fölött. Szász Károly r. tagtól	10 kr.
VI. Adalékok a m. t. Akadémia megalapítása történetéhez. I. Szilágyi István l. tagtól. II. Vaszary Kolozstól. III. Révész Imre l. tagtól.	60 kr.
VII. Emlékbeszéd Mátray Gábor l. t. felett. Bartalus István l. tagtól.	10 kr.

VIII. A mordvaiak történelmi viszontagságai. Barna Ferdinánd l. tagtól	20 kr.
IX. Eranos. Télfy Iván lev. tagtól	20 kr.
X. Az ik-es igékről. Joannovics György l. tagtól	40 kr.

Hetedik kötet.

I. Egy szavazat a nyelvújítás ügyében. Barna Ferdinánd l. tagtól	50 kr.
II. Podhorszky Lajos, magyar-sinai nyelvhasonlítása. Budenz József r. tagtól	10 kr.
III. Lessing (székfoglaló). Zichy Antal lev. tagtól	20 kr.
IV. Kapcsolat a Magyar és szuomi irodalom között Barna Ferdinánd, lev. tagtól	10 kr.
V. Néhány ősműveltségi tárgy neve a magyarban. Barna Ferdinánd l. tagtól	30 kr.
VI. Rankavis Kleon új görög drámája. Télfy Iván lev. tagtól. Ára	30 kr.
VII. A nevek uk és tik személynagairól. Imre Sándor l. tagtól	20 kr.
VIII. Emlékbeszéd Székács József t. tag fölött. Ballagi Mór r. tagtól	20 kr.
IX. A török-tatár nép primitív culturájában az égi testek. Vámbéry Ármin r. tagtól	10 kr.
X. Batori László és a Jordánszky-codex bibliafordítása. (Székfoglaló.) Volf György l. tagtól	10 kr.

Nyolczadik kötet.

I. Corvin-codexek. Dr. Ábel Jenő től	60 kr.
II. A mordvaiak pogány Istenei és ünnepi szertartásai. Barna Ferdinánd l. tagtól	50 kr.
III. Orosz-lapp utazásomból. Dr. Genetz Arvid től	20 kr.
IV. Tanulmány a japáni művészetről. Gróf Zichy Ágost től	1 frt.

A HELYES MAGYARSÁG ELVEI

IRTA

PONORI TEWREWK EMIL.

TARTALMA:

I. A nyelv mivoltáról. II. Nyelvünk viszontagságáról. III. Idegen szavaink. IV. Nyelvérzék és népetymologia. V. Purismus. VI. Neologismus. VII. Mondattan. VIII. A fordításról. IX. A helyes magyarság elvei.

Ára 50 kr.

A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata,

tekintettel

az ujitás helyes módjára.

Irta

Imre Sándor,

a magy. tud. Akadémia l. tagja.

TARTALOM:

Bevezetés. — I. Hangtani ujitások. — II. Szóragozás. — III. Szóképzés. — IV. Szófüzés. — V. Stíl.

Ára 1 frt.